

Сілава С. Ул., кандыдат гістарычных навук, дацэнт установы адукацыі
“Гродзенскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Я. Купалы”, г. Гродна

Silava S.Ul., candidate of historical sciences, associate professor, Grodno State
University named after Ya. Kupala, Grodno

**ПРАБЛЕМЫ ФАРМАВАННЯ ГІСТАРЫЧНАЙ ПАМЯЦІ
БЕЛАРУСКАГА НАРОДА (НА ПРЫКЛАДЗЕ ДЗЕЙНАСЦІ
ПРАВАСЛАЎНАЙ ЦАРКВЫ Ў БЕЛАРУСІ У 1941–1945 ГГ.)**

PROBLEMS OF FORMING THE HISTORICAL MEMORY OF THE BELARUSIAN PEOPLE (ON THE EXAMPLE OF THE ACTIVITIES OF THE ORTHODOX CHURCH IN BELARUS IN 1941-1945)

У артыкуле разглядаюцца асноўныя праблемы фарміравання гістарычнай памяці беларускага народа праз прызму рэлігійнай дзейнасці Праваслаўнай царквы Беларусі ў гады Вялікай Айчыннай вайны. Прааналізаваны подзвіг праваслаўных святароў і вернікаў у барацьбе з нямецка-фашыстскімі захопнікамі.

The article examines the main problems of the formation of the historical memory of the Belarusian people through the prism of the religious activities of the Orthodox Church of Belarus during the Great Patriotic War. The heroic deed of Orthodox priests and believers in the fight against the German-fascist invaders is analyzed.

Ключавыя словы: Праваслаўная царква, святары, нямецка-фашыстскія захопнікі, гістарычная памяць.

Key words: Orthodox Church, priests, German-fascist invaders, historical memory.

Сёння досыць актыўна абмяркоўваюцца праблемы гістарычнай памяці, нацыянальнай самасвядомасці, удзелу ў гэтым рэлігійных інстытутаў. Дыскусія, якая прайшла яшчэ ў сакавіку 2009 г. у Санкт-Пецярбургу сярод прадстаўнікоў свецкіх і рэлігійных даследчыкаў, паказала, наколькі востра стаіць праблема гістарычнай памяці і гістарычнага пакаяння. Сімвалічна і назва артыкула, якая выйшла пасля круглага стала – “Без сапраўднага пакаяння ў Расеі няма будучыні” [1]. Протаіерэй А. Сцяпанаў, Я. Гордзін, Ул. Правдюк, К. Аляксандраў адзначалі, што да гэтага часу гістарычная навука і грамадскасць звяртаюцца да савецкага перыяду гісторыі, тэрору XX стагоддзя, яго наступствах для грамадства цяпер.

Усё больш актуальная цяпер ідэя пакаяння. Так, протаіерэй А. Сцяпанаў адзначаў, што пакаянне заўсёды звязана з асабістым, глыбока ўнутраным працэсам. У Царкве менавіта гэта і разумеецца як пакаянне – «змяненне розуму». Пакаянне сапраўды заўсёды індывідуальна, але яно можа стаць досыць масавай з’явай, калі многія людзі раптам пачынаюць ўсведамляць свой грэх і змяняюць свой лад паводзінаў, свой лад жыцця, і гэта прыводзіць да нейкіх агульных зрухаў, прарывам. Арыгінальную ідэю агучыў К. Аляксандраў, пазначыўшы постсавецкае грамадства як грамадства з “адбітай гістарычнай памяццю”. А “адбітая гістарычная памяць” перашкаджае ўзнікненню працэсаў, якія можна было б назваць нацыянальным пакаяннем.

Прот. А. Сцяпанаў адзначаў, што цяпер важна распрацоўваць тэму маральнага асэнсавання мінулага. “Вядома, мяне вельмі палохае маральнае нячуласць гэтай тэмы шматлікімі вернікамі людзьмі, якія ходзяць у храмы і ў асяроддзі якіх мы досыць часта чуем панегірыкі ў адрас таго жа Сталіна, спробы яго апраўдаць, спробы сказаць: “А вось да Царквы ён стаў ставіцца усе-такі неяк асабліва добра, 1943 год і гэтак далей... Гэта сведчыць аб тым, што мы не здолелі належным чынам маральна выхаваць сваю паству. Гэта, безумоўна, адна з найважнейшых задач. І абмеркаванне гістарычных тэм з’яўляецца выдатным інструментам для таго, каб маральныя пачуцці нашых пасам выходзіць. Гэта ставіць пытанне пра маральнае вымярэнні не толькі ў адносінах да якой-то выдзеленай групы, але да ўсіх людзей” [1].

Патрыярх Маскоўскі і ўсяе Русі Аляксій II заклікаў гісторыкаў напярэдадні святкавання 60-годдзя Перамогі па-іншаму зірнуць на падзеі ваеннага перыяду і даць ім новую ацэнку. “Сышлі ў мінулае часы, калі ва ўгоду афіцыйнай ідэалогіі

замоўчваліся асобныя эпізоды гісторыі Вялікай Айчыннай вайны і скажалася гісторыя ўсенароднага подзвігу. Сёння ў нас ёсць усе магчымасці для аднаўлення поўнай і аб'ектыўнай карціны тых вялікіх і трагічных гадоў», – адзначыў Аляксій П, выступаючы на царкоўна-грамадскай канферэнцыі “За бліжняга свайго: Руская праваслаўная царква і Вялікая Айчынная вайна”, якая напярэдадні адкрылася ў Маскве. Форум, прысвечаны 60-годдзю Перамогі, быў закліканы адкрыць новую старонку ў вывучэнні гісторыі самай кровапралітнай у гісторыі чалавецтва вайны, у тым ліку і такіх маладаследаваным тэм, як ўклад Царквы ў агульнанародную перамогу над фашызмам.

У канферэнцыі прынялі ўдзел архірэй і клірыкі Рускай праваслаўнай царквы, дзяржаўныя і грамадскія дзеячы, ветэраны Вялікай Айчыннай вайны, у тым ліку праваслаўныя святары, а таксама военачальнікі, ваенныя і царкоўныя гісторыкі, навукоўцы і архівісты з навуковых цэнтраў Расіі, Украіны і Беларусі. “Гады Вялікай Айчыннай вайны – гады духоўнага адраджэння нашага народа пасля доўгіх гадоў панавання бязбожнага рэжыму. І гэта адраджэнне выяўлялася не толькі ў аднаўленні царкоўных структур і адкрыцці духоўных навучальных устаноў. Усё гэта былі толькі следства”, – адзначаў Патрыярх, адкрываючы канферэнцыю. Прычынай жа духоўнага ўздыму, на думку Алексія П, было

“масавое рэлігійнае натхненне, якое ахапіла многіх нашых суайчыннікаў, якія адышлі ад Царквы ў гады ганенняў ці ж з нараджэння гвалтоўна пазбаўленых магчымасці духоўнага акармлення, а цяпер якія ўступаюць у царкоўную агароджу, якія вяртаюцца ў Бацькоўскі Дом”. «Да цяперашняга часу гісторыкі ў недастатковай меры аддавалі сабе справаздачу ў гэтым», – адзначаў прадстаяцель РПЦ.

Патрыярх Аляксій нагадаў, што ўжо ў самым пачатку вайны “Царква ў асобе Месцаблюсціцеля Патрыяршага прастола мітрапаліта Сергія благаславіла абаронцаў Айчыны, благаславіла будучы агульнанародны подзвіг”, і затым на працягу ўсіх ваенных гадоў свяшчэннаначалле, духавенства і свецкія ўносілі свой пасільны ўклад у справу барацьбы з ворагам.

У пачатку вайны па ўказанню Сталіна Я. Яраслаўскі піша артыкул “Чаму рэлігійныя людзі супраць Гітлера”, які кардынальна адрознівацца па танальнасці ад усіх яго антырэлігійных артыкулаў [3]. У гэты час шмат што перацэньваецца. Праваслаўе здаўна было нацыянальным веравызнаннем. У «перыяд пераменаў» (1917–1941 гг.) большавікі адмаўляліся ад рэлігіі. Але падчас вайны, “час збіраць камяні”, трэба было вярнуцца да спрадвечнай праваслаўнай традыцыі, дапамагчы аб'яднанню народа на аснове агульнай гісторыі, агульным веравызнаннем. Гэта добра разумеў і Гітлер. Адно з яго указанняў абвясціла, што фашысты павінны перашкаджаць уплыву адной царквы на вялікі раён, затое з'яўленне сект на акупаваных тэрыторыях, як форму расколу і раз'яднання, варта заахвочваць [2].

У час вайны не было перашкод для масавых набажэнстваў і царкоўных збораў (якія ішлі, у асноўным, на дапамогу фронту), здымаліся абмежаванні на рэлігійную дзейнасць. Органы ўлады на месцах зараз не перашкаджалі адкрыцці храмаў, спыніліся рэпрэсіі. Калі раней праводзілася палітыка ганенняў на царкву, вернікі вялі рэлігійную дзейнасць падпольна, цяпер жа

яны атрымалі свабоду веравызнання. Шэраг тэлеграм прадстаўнікоў праваслаўнага духавенства з паведамленнямі аб пералічэнні грашовых сродкаў на патрэбы абароны ў першыя ж месяцы вайны з’явіліся на старонках цэнтральных газет “Правда” і “Известия”, там жа давалася інфармацыя аб рабоце Праваслаўнай царквы, друкаваліся біяграфіі новаабраных Патрыярхаў Сергія і Аляксія. Гэта азначае, што патрыятычная дзейнасць Царквы асвятлялася ў друку і прызнавалася уладай. З лагераў вызвалілі дзясяткі царкоўнаслужыцеляў, у тым ліку шэсць архіепіскапаў і пяць епіскапаў. Зноў адкрываліся праваслаўныя храмы. Яшчэ ў 1941 годзе былі зачыненыя антырэлігійныя перыядычныя выданні і згорнутая дзейнасць Саюза ваяўнічых бязбожнікаў. У 1942 годзе, па прапанове Л. П. Берыі, 50-тысячным накладам выйшла кніга “Праўда аб рэлігіі ў Расіі”. Гэтую кнігу можна назваць адказам савецкага ўрада Рузвельту, які прапанаваў арганізаваць “інфармацыйную кампанію ў ЗША аб свабодзе рэлігіі ў СССР” [4].

Розныя гістарычныя школы займаліся вывучэннем ваенных аперацый, палітыкі нацыстаў на захопленых тэрыторыях, партызанскага і падпольнага руху, ўкладу савецкага народа ў Перамогу над нацыскай Германіяй. Стваральнікі абагульняючых прац, падрабязна аналізуючы розныя бакі Вялікай Айчыннай вайны, альбо не закраналі гісторыю Праваслаўнай царквы ў Беларусі як у перыяд акупацыі рэспублікі, так і ў перыяд з ліпеня 1944 па май 1945 гадоў, альбо закраналі гісторыю Праваслаўя толькі фрагментарна.

Неабходна, на наш погляд, прааналізаваць больш пазіцыі духавенства, дынаміку царкоўнага будаўніцтва, выяўленне прычын розных адносін духавенства да акупацыйнаму рэжыму і да партызанскага руху.

У кожнага з нас на Зямлі ёсць месца, якое мы называем Радзімай. Для кагосьці гэта ўся краіна, для іншага – невялікае мястэчка, вёска. Але для кожнага паняцце Радзімы, Бацькаўшчыны свята. І імкненне абараніць ці вызваліць сваю Радзіму ад ворага генетычна закладзена ў кожным з нас. Дваццатае стагоддзе прынесла чалавецтву дзве сусветныя вайны, якія змянілі ход гісторыі. Праваслаўная царква ва ўсе стагоддзі благаслаўляла на абарону Айчыны. Свяціцель Маскоўскі Філарэт гаварыў сваёй пастве: “Ухіляючыся ад смерці за гонар веры і за свабоду Айчыны, ты памрэш злачынцам або рабом; памры за веру і Бацькаўшчыну – ты прымеш жыццё і вянец на сябе” [5, с. 73].

Святы праведны Іаан Кранштацкі так пісаў пра любоў да зямной Айчыны: “Любі Бацькаўшчыну зямную ... яно цябе выхавала, ўшанавала, усім задаволіла, але асабліва любі Бацькаўшчыну нябесную. Але каб быць членамі той Айчыны, паважай і любі (яго) законы, як ты абавязаны паважаць і законы зямной Айчыны” [5, с. 73].

Нацысты дазвалялі існаванне і дзейнасць праваслаўных прыходаў толькі ў рамках жорсткага кантролю. І ні ў якой меры не павінна была выявіцца патрыятычная пазіцыя Царквы. Зараз ужо настаў, відавочна, час для аднаўлення справядлівасці. Мы ўжо ў поўны голас можам гаварыць і пісаць аб супрацоўніцтве беларускага праваслаўнага духавенства з партызанамі і падпольшчыкамі, пра іх уклад у агульную Вялікую Перамогу, пра што раней практычна не было шырока вядома. Народ не прыняў “новага парадку” і

падняўся на барацьбу.

Многія прадстаўнікі праваслаўнага духавенства не толькі малітвамі падтрымлівалі партызан і падпольшчыкаў, але і аказвалі дзейсную дапамогу. Святары ў большасці сваёй падзялілі лёс сваіх прыхаджан, у цяжкі час выконвалі свой пастырскі абавязак і думалі не пра сябе, а пра іншых, думалі не пра сучасасць, а пра будучыню, сталі сапраўднымі патрыётамі Беларусі. Горыч з нагоды перанесеных рэпрэсій у адносінах да духавенства з боку Савецкай ўлады не заслانیла свядомасці агульнай бяды, якая прыйшла на беларускую зямлю з пачаткам нацысцкай акупацыі.

Значная частка праваслаўнага духавенства не прыняла акупацыйную ўладу і лаяльна ставілася да партызанскага і падпольнага руху. Больш за тое, яны актыўна падтрымлівалі сваіх вернікаў – членаў сем'яў партызан і падпольшчыкаў, хавалі параненых і хрысцілі габрэйскіх дзяцей. Формы дапамогі былі самыя розныя: святары забяспечвалі партызан прадуктамі, медыкаментамі, падавалі прытулак для адпачынку, лячылі параненых, даставалі дакументы, пісалі фіктыўныя даведкі, хавалі моладзь, удзельнічалі ў разведоперацыях. Уступленне праваслаўных святароў у партызанскія атрады не было масавым, але адзінкавыя выпадкі мелі месца.

Прыкладзём толькі некалькі прыкладаў. Святар Анатоль Гандаровіч з вёскі Рабунь Вілейскага раёна Мінскай вобласці не раз прымаў у сябе партызан, заданняў ад іх не атрымліваў, але даваў ім прадукты і падаваў месца для адпачынку. Партызаны захоўвалі ў доме святара тол, капсулы і бікфордавы шнуры. Дапамагаў святар і медыкаментамі [6, с. 23]. Святар вёскі Масаліны Бераставіцкага раёна Гродзенскай вобласці Анатоль Місеюк неаднаразова перадаваў прадукты для партызанскага атрада “Зорка”, спачатку праз сувязнога атрада Івана Калеснікава, а затым, пасля яго арышту, праз камандзіра роты гэтага ж партызанскага атрада Мікалая Шышкіна перадаваў партызанам яйкі, сала, хлеб [7, с. 24].

Святар вёскі Блячыно Клецкага раёна Мінскай вобласці Мікалай Аляксандравіч Хільтоў пастаянна дапамагаў разведвальнай групе пад камандаваннем Міхаіла Шершнёва з брыгады імя Васіля Іванавіча Чапаева, якая дзейнічала ў той жа вобласці. Протаіерэй Аляксандр Раманушка – настояцель Мала-Платніцкі царквы Пінскага раёна Пінскай вобласці, неаднаразова ўдзельнічаў у баявых аперацыях.

Любая сувязь з партызанамі жорстка каралася акупацыйнай уладай. Гітлераўцы не толькі давалі дазвол на адкрыццё цэркваў, але і бязлітасна спальвалі іх, калі была заўважаная сувязь з партызанамі. Так, у Дрысенскім (цяпер Верхнядзвінскім) раёне Віцебскай вобласці пры правадзенні карных акцый былі спалены пяць цэркваў. У кастрычніку 1943 года ў вёсцы Доры Валожынскага раёна Мінскай вобласці карнікі знішчылі 106 чалавек, з іх 26 былі сагнаны ў царкву і там спалены жыўцом [8, с. 45].

Такая ж страшная доля была прыгатаваная і жыхарам вёскі Вулька Лунінецкага раёна Брэсцкай вобласці. Усіх пакінутых у жывых сорак сем жыхароў вёскі, уключаючы і сям'ю святара, сагналі ў царкву і спалілі.

Святар Іаан Лойка быў настояцелем царквы ў імя Пакрова Божай Маці ў

вёсцы Хоростово Салігорскага раёна Мінскай вобласці, якая знаходзілася ў партызанскай зоне. У 1942 годзе падчас храмавага свята пасля набажэнства а. Іаан благаславіў сваіх сыноў Уладзіміра, Георгія і Аляксандра перад сыходам іх у партызанскі атрад. 15 лютага 1943 г. у Свята Стрэчання Гасподняга набажэнства ў царкве пачалося як звычайна каля шасці гадзін раніцы. Праз некаторы час пачуліся стрэлы, і тым, хто сабраўся ў царкве, стала ясна, што карнікі акружылі вёску. А. Іаану перадалі, што карнікі сказалі ўсім ісці ў царкву на малітву. Неўзабаве храм быў перапоўнены, але нікога з будынка не выпускалі. Адчуўшы небяспеку, святар заклікаў усіх прысутных шчыра памаліцца і прычасціцца Святых Тайн. Падчас народных спеваў “Верую” у храм уварваліся карнікі і сталі сілай выводзіць з царквы маладых жанчын і дзяўчат. А. Іаан звярнуўся з просьбай да афіцэра даць магчымасць скончыць набажэнства. Адзін з эсэсаўцы штурхнуў святара, і той упаў на царскія вароты. У дзверы храма ўбівалі цвікі, пад’ехала некалькі саней з саломай. Паліцыянт, які ўдзельнічаў ў акцыі знішчэння, сведчылі потым, што з ужо агорнутага агнём храма даносілася: “Цела Хрыстова прыміце, Крыніцы Бясмертнага спазнаеце” [9, с. 46–47]. Больш за 300 жыхароў загінула, у тым ліку святар Іаан Лойка, сялянка Анастасія Корж з трыма малымі дзецьмі, з якіх адзін грудной, сям’я Канстанціна Казлоўскага з пяці чалавек, 90-гадовы дзед Данілевіч.

Калі хто-небудзь са святароў быў заўважаны ў сувязях з партызанамі, то яго чакала смерць. Так, быў па-зверску закатаваны святар Полацкай епархіі Уладзімір Назарэўскі, які супрацоўнічаў з партызанамі, а тыя ў падзяку ўзаралі ноччу агарод святара. Раніцай а. Уладзімір быў арыштаваны. Быў падвергнуты арышту і пакараны 92-гадовы айцец Аляксандр Валасовіч за адмову супрацоўнічаць з акупацыйнымі ўладамі [10, с. 49]. За сувязь з партызанамі была расстраляная восенню 1943 года немцамі сям’я святара вёскі Лаша Віталя Бароўскага. Яго выдала жонка памочніка старасты вёскі Марыя Лянгер, якая ўбачыла

ў доме святара партызан. Не пазбегла адплаты і даносчыца. Партызаны яе расстралялі [11, с. 49].

У асобных выпадках святары-патрыёты былі адзначаны ўрадавымі ўзнагародамі. За заслугі перад Радзімай і за асабістую мужнасць святар (пасля протаіерэй, настояцель Свята-Аляксандра-Неўскай царквы, што на Вайсковых могілках у Мінску) Віктар Васільевіч Бекарэвіч быў узнагароджаны ордэнам Вялікай Айчыннай вайны II ступені. За ўдзел у партызанскім руху Кузьма Пятровіч Раіна быў узнагароджаны баявымі медалямі “За перамогу над Германіяй” і “Партызану Вялікай Айчыннай вайны” I ступені. А Васіль Копычко узнагароджаны медалямі “За перамогу над Германіяй”, “За доблесную працу ў гады Вялікай Айчыннай вайны”. Заштатны протаіерэй Пётр Рожановіч з вёскі Рухча Столінскага раёна Брэсцкай вобласці за сваё служэнне ў гады Вялікай Айчыннай вайны, за тую пасільную дапамогу, якую ён аказваў сваім прыхаджанам і мясцовым партызанскім атрадам, быў узнагароджаны медалём “За доблесную працу ў гады Вялікай Айчыннай вайны” [12, с. 53].

Усё вышэй сказанае яшчэ раз дазваляе гаварыць аб тым, што пазіцыя Праваслаўнай Царквы ў гады вайны – гэта неад’ёмная частка нашай агульнай гістарычнай памяці, ад якой нельга адмовіцца.

Літаратура і крыніцы

1. Без подлинного покаяния у России нет будущего // Церковный вестник. – 2009. – № 6 (403).
2. Фирсов, В. Г. Была ли безбожная пятилетка / В. Г. Фирсов [электронный ресурс]. – Режим доступа: http://religion.ng.ru/history/2002-10-30/7_ussr/html. – Дата доступа 22.08.2021.
3. Цыпин, В. История Русской Православной Церкви: учебное пособие для православных духовных семинарий / В. Цыпин. – Москва : Хроника, 1994. – С. 117–120.
4. Якунин, В. Изменение государственно-церковных отношений в годы Великой Отечественной войны / В. Якунин // Власть. – 2002. – № 12. – С. 67–74.
5. Русская церковь на рубеже веков. Юбилейный Архиерейский Собор Московской Патриархии. – Санкт-Петербург : изд-во «Царское дело», 2001. – 319 с.
6. Силова, С. В. Крестный путь: Белорусская православная церковь в период немецкой оккупации 1941–1944 гг. / С. В. Силова. – Минск : из-во Белорусского Экзархата, 2005. – С. 23.
7. Силова, С. В. Крестный путь: Белорусская православная церковь в период немецкой оккупации 1941–1944 гг. / С. В. Силова. – Минск : из-во Белорусского Экзархата, 2005. – С. 24.
8. Силова, С. В. Крестный путь: Белорусская православная церковь в период немецкой оккупации 1941–1944 гг. / С. В. Силова. – Минск : из-во Белорусского Экзархата, 2005. – С. 45.
9. Силова, С. В. Крестный путь: Белорусская православная церковь в период немецкой оккупации 1941–1944 гг. / С. В. Силова. – Минск : из-во Белорусского Экзархата, 2005. – С. 46–47.
10. Силова, С. В. Крестный путь: Белорусская православная церковь в период немецкой оккупации 1941–1944 гг. / С. В. Силова. – Минск : из-во Белорусского Экзархата, 2005. – С. 49.
11. Силова, С. В. Крестный путь: Белорусская православная церковь в период немецкой оккупации 1941–1944 гг. / С. В. Силова. – Минск : из-во Белорусского Экзархата, 2005. – С. 52.
12. Силова, С. В. Крестный путь: Белорусская православная церковь в период немецкой оккупации 1941–1944 гг. / С. В. Силова. – Минск : из-во Белорусского Экзархата, 2005. – С. 53.

Шевченко К. В., доктор исторических наук, профессор кафедры правовых дисциплин Российского государственного социального университета (филиал в г. Минске)

Shevchenko K.V., doctor of historical sciences, professor, Department of Legal Disciplines of the Russian State Social University (Branch in Minsk)

НАКАНУНЕ ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ: МИР И ЕВРОПА К ИЮНЮ 1941 ГОДА ON THE EVE OF THE GREAT PATRIOTIC WAR: WORLD AND EUROPE BY JUNE 1941

В статье анализируется положение в Европе, сложившееся к лету 1941 г. К этому времени нацистская Германия, окончательно ликвидировав Чехословакию в марте 1939 г., сумела разгромить Польшу, Францию, Югославию и ряд других более мелких стран. К июню 1941 г. практически вся континентальная Европа представляла собой либо завоёванные Германией страны, либо страны-сателлиты гитлеровской Германии. Экономические и военные ресурсы этих стран были поставлены на службу нацистской Германии. Именно эта объединённая Гитлером Европа и приняла участие в агрессии против СССР, начавшейся 22 июня 1941 г., при этом в военных действиях против Красной армии на стороне германского вермахта принимали активное участие военные подразделения Финляндии, Венгрии, Румынии, Словакии, Хорватии, Италии и Испании. Одной из главных целей германских нацистов была полная ликвидация славянских народов. Именно по этой причине начало Великой Отечественной войны СССР с нацистской Германией было воспринято рядом славянских народов, среди которых резко выросли просоветские настроения, как единственная возможность освобождения от угрозы неминуемого уничтожения в нацистском рейхе.

The article focuses on the analysis of the situation in Europe by summer 1941. By this time, Nazi Germany finally liquidated Czechoslovakia and defeated Poland, France, Yugoslavia and a number of other smaller states. By June 1941, practically all continental Europe was either coun-